

Μνήμων

Τόμ. 36, Αρ. 36 (2018)

Μνήμων

Η ΕΚΘΕΣΗ «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ: Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ» ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ (ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2016-ΙΟΥΛΙΟΣ 2018)

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ

doi: [10.12681/mnimon.36971](https://doi.org/10.12681/mnimon.36971)

Copyright © 2024

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΟΥΛΟΥΡΗ Χ. (2024). Η ΕΚΘΕΣΗ «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ: Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ» ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ (ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2016-ΙΟΥΛΙΟΣ 2018). *Μνήμων*, 36(36), 403–408. <https://doi.org/10.12681/mnimon.36971>

Παρουσίαση Έκθεσης

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ

Η ΕΚΘΕΣΗ «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ: Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ» ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ (ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2016-ΙΟΥΛΙΟΣ 2018)

Όσο πλησιάζει η συμπλήρωση των διακοσίων χρόνων από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, πυκνώνουν οι επετειακοί σχεδιασμοί και τα σχετικά ερευνητικά εγχειρήματα αναδεικνύοντας την ενασχόληση με το Εικοσιένα σε ένα είδος συγκυριακού συρμού, ο οποίος μπορούμε να υποθέσουμε ότι θα υποχωρήσει αμέσως μετά το 2021. Με την ευκαιρία αυτή, γίνεται εξάλλου ένας απολογισμός της μέχρι σήμερα επιστημονικής βιβλιογραφικής παραγωγής, ένας αναστοχασμός ως προς τη γνώση μας για το μείζον γεγονός της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, πέρα από τα στερεότυπα και τις βεβαιότητες που ανακυκλώνονται μέσω της δημόσιας ιστορίας. Όπως έχει διαπιστωθεί και σε άλλες ευκαιρίες, το Εικοσιένα δεν έχει προσελκύσει το ερευνητικό ενδιαφέρον εκ μέρους πολλών γενιών ιστορικών, γεγονός που οπωσδήποτε ερμηνεύεται με βάση τα ερωτήματα που κατά προτεραιότητα έχει θέσει για το παρελθόν της η μεταπολεμική ελληνική κοινωνία αλλά και σε σύμπλευση με τα διεθνή ιστοριογραφικά ρεύματα από τα οποία αναπόφευκτα έχει επηρεαστεί και η νεοελληνική ιστορική επιστήμη. Αντίστοιχα, η δημόσια ιστορία ανακυκλώνει εικόνες και αφηγήσεις για γεγονότα και προσωπικότητες της Ελληνικής Επανάστασης είτε μέσα από μια εξιδανικευτική θέαση είτε με ιδεολογικοπολιτικές χρήσεις και στοχεύσεις. Με βάση αυτές τις διαπιστώσεις, αντιλαμβανόμαστε τη σημασία της διοργάνωσης μιας Έκθεσης για τον Ιωάννη Καποδίστρια από ένα ίδρυμα όπως η Βουλή των Ελλήνων, έστω και σε ένα τελείως διαφορετικό πλαίσιο όπως ήταν το Αφιερωματικό έτος 2016 στις σχέσεις της Ελλάδας με τη Ρωσία. Πράγματι, η εξαιρε-

τική αυτή Έκθεση αποτελεί σημείο αναφοράς για τη γνώση της ελληνικής κοινωνίας σχετικά με τη θεμελίωση της νεοελληνικού κράτους, μέσω της προσωπογραφικής προσέγγισης του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας.

Η Έκθεση εγκαινιάστηκε τον Νοέμβριο 2016 και διήρκεσε μέχρι τον Ιούλιο 2018. Την ευθύνη της είχε η Διεύθυνση της Βιβλιοθήκης της Βουλής, υπό την εποπτεία της Έλλης Δρούλια, με ένα εξαιρετικό επιτελείο συνεργατών. Επιστημονικός σύμβουλος ήταν ο ιστορικός Χρήστος Λούκος, ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Κρήτης, ενώ την καλλιτεχνική επιμέλεια είχε ο Γιάννης Μετζικώφ. Το υλικό της Έκθεσης, πάνω από 570 τεκμήρια σε πρωτότυπη αλλά και ψηφιακή μορφή, προήλθε από μια σειρά φορέων και ιδιωτών από την Αθήνα, την Κέρκυρα, το Ναύπλιο, το Παρίσι, την Πάβονα και τη Ρωσία. Λόγω και της επετειακής αφορμής, η αξιοποίηση υλικού από τα Αρχεία του Ρωσικού Υπουργείου των Εξωτερικών συνέβαλε σημαντικά στην καταγραφή όψεων του βίου του Καποδίστρια πριν αναλάβει τη διακυβέρνηση του ελληνικού κράτους. Για παράδειγμα, μεταξύ των εκθεμάτων, περιλαμβάνεται ο υπηρεσιακός φάκελος του Καποδίστρια με καταγραφές από το 1802 έως το 1827, όπου αποτυπώνεται η εξέλιξη του στην υπηρεσία του Ρώσου αυτοκράτορα. Αξίζει να γίνει ιδιαίτερη μνεία στα κείμενα της Έκθεσης, τα οποία, εστιάζοντας στην προσωπικότητα του Καποδίστρια, συγκροτούν μια πυκνή ιστορία της περιόδου από τα τέλη του 18ου αιώνα μέχρι το 1831· μαζί με τα τεκμήρια, δημοσιεύονται στον καλαίσθητο Κατάλογο της Έκθεσης.

Η Έκθεση παρακολουθεί την «πορεία» του Καποδίστρια «στον χρόνο», είναι επομένως δομημένη με χρονολογικά κριτήρια, επιλογή που μας επιτρέπει να ανιχνεύσουμε την εξέλιξη της προσωπικότητάς του από τη γέννησή του στην Κέρκυρα το 1776 έως τη δολοφονία του στο Ναύπλιο το 1831 αλλά και να εντάξουμε τη διαδρομή του στα εκάστοτε ιστορικά γεγονότα, διεθνή και ελληνικά. Μέσα από τη δική του πορεία γνωρίζουμε επομένως και τις σημαντικές προσωπικότητες της εποχής του, ηγεμόνες, πολιτικούς και διπλωμάτες της Ευρώπης, τους πρωταγωνιστές της Ελληνικής Επανάστασης, ανθρώπους με τους οποίους συνεργάστηκε ή συγκρούστηκε, ένα ευρύτατο περιβάλλον ανθρώπινων δικτύων και σχέσεων, που αποτυπώνεται σε ένα επίσης ευρύ γεωγραφικό φάσμα από τη Ρωσία μέχρι την Ελβετία και από την Ιταλία μέχρι τον Μοριά.

Ο Καποδίστριας γεννήθηκε στα βενετοκρατούμενα Επτάνησα μέσα στο πολιτικό πλαίσιο που όριζε το λεγόμενο «Παλαιό Καθεστώς» και έζησε σε εφηβική και νεανική ηλικία τις μεγάλες ανατροπές που έφερε η Γαλλική Επανάσταση και ο Ναπολέων – και στην πατρίδα και στην οι-

κογένειά του. Η πρώτη ενότητα της Έκθεσης «Τα πρώτα χρόνια στην Κέρκυρα, 1776-1809» καλύπτει ακριβώς εκείνη την πρώτη περίοδο κατά την οποία ο Καποδίστριας οικοδόμησε τη στενή σχέση με τον πατέρα του, μέλος της τοπικής αριστοκρατίας, και διαμόρφωσε σημαντικά στοιχεία της προσωπικότητάς του όπως η βαθιά θρησκευτικότητα και η προσήλωσή του στην ανατολική ορθόδοξη εκκλησία. Τότε ολοκλήρωσε και τη μόρφωσή του με σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβα, όπου μάλιστα απεικονίζεται σε ολόσωμη τοιχογραφία στην «Αίθουσα των 40», η οποία περιλαμβάνει τους επιφανείς αποφοίτους του ιδρύματος. Κατά την περίοδο εκείνη εξάλλου, ο Καποδίστριας απέκτησε τις πρώτες πολιτικές του εμπειρίες και είχε την ευκαιρία να δείξει τις οργανωτικές του ικανότητες ως αξιωματούχος της Επτανήσου Πολιτείας. Η ενότητα περιλαμβάνει, μεταξύ πολλών άλλων τεκμηρίων, έγγραφα που υπογράφει ο Καποδίστριας από διάφορες διοικητικές θέσεις καθώς και διάταγμα του τσάρου Αλέξανδρου Α' με το οποίο του απονέμεται το αξίωμα του κολεγιακού επιτρόπου (1804). Από τότε ξεκινά η σύνδεση του Καποδίστρια με τη Ρωσία, η οποία τεκμηριώνεται στις δύο επόμενες ενότητες της Έκθεσης.

Η ενότητα «Στη Ρωσία, 1809-1815» καταγράφει την ανοδική πορεία του Καποδίστρια από το 1809 όταν, με πρόσκληση του υπουργού Εξωτερικών της Ρωσίας Ν. Ρουμιάντσεφ, φτάνει στην Πετρούπολη, μέχρι το 1815, όταν ο Αλέξανδρος Α' τον διορίζει, μετά το συνέδριο της Βιέννης, υπουργό του των Εξωτερικών. Κατά την περίοδο αυτή, ο Καποδίστριας, με εντολή του τσάρου, διαχειρίστηκε το θέμα της ουδετερότητας των Ελβετών στους ναπολεόντειους πολέμους και συνέβαλε στη διατήρηση της ενότητάς τους και στην κατοχύρωση της ανεξαρτησίας τους. Σειρά εγγράφων από τα αρχεία του Ρωσικού Υπουργείου των Εξωτερικών αποκαλύπτουν τον καθοριστικό ρόλο του Καποδίστρια στη διευθέτηση του ελβετικού ζητήματος προς όφελος των ρωσικών συμφερόντων αλλά και την αναγνώριση που έχαιρε εκ μέρους των Ελβετών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν εξάλλου τα τεκμήρια εκείνα που φωτίζουν όψεις του ιδιωτικού του βίου, ένας τομέας που συνήθως παραμελείται ή σκόπιμα αποσιωπάται σε βιογραφικές προσεγγίσεις πολιτικών προσωπικοτήτων. Είναι η περίοδος κατά την οποία ο Καποδίστριας, παρά τις προτάσεις γάμου που του έγιναν και παρά το θρυλούμενο ειδύλλιο με τη Ρωξάνδρα Στούρτζα, έλαβε την απόφαση να παραμείνει ανύπανδρος. Από επιστολή του προς τον πατέρα του εξάλλου πληροφορούμαστε για την καθημερινότητά του στην Πετρούπολη αμέσως μετά την άφιξή του ενώ ενδεικτικός για την προσωπικότητά του είναι οπωσδήποτε και ο κατάλογος των βιβλίων

και των προσωπικών του αντικειμένων. Η αλληλογραφία με τον πατέρα του αποτελεί βασική πηγή για τις συνθήκες ζωής του και κατά την επόμενη περίοδο που καλύπτεται από την ενότητα «Υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας, 1815-1822». Είναι η περίοδος που συμπίπτει με την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας και την προετοιμασία και έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, γεγονότα απέναντι στα οποία ο Καποδίστριας χρειάστηκε να τοποθετηθεί και τα οποία οδήγησαν εν τέλει στην αποχώρησή του από το υπουργείο Εξωτερικών. Σειρά τεκμηρίων αλλά και η αναλυτική Εισαγωγή στην ενότητα φωτίζουν την επαναστατική ατμόσφαιρα στην Ευρώπη της Ιεράς Συμμαχίας και τους φόβους των ηγεμόνων, τις πολιτικές θέσεις του Καποδίστρια και τη σύγκρουσή του με τον Μέττερνιχ καθώς και την αποτυχία του να πείσει τον τσάρο να εμπλακεί σε πόλεμο με την Πύλη για να προστατεύσει τους χριστιανούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα μετά τον απαγχονισμό του Πατριάρχη Γρηγόριου Ε΄.

Οι δύο επόμενες ενότητες αποτυπώνουν τον ρόλο του Καποδίστρια στη θεμελίωση του νεοελληνικού κράτους. Όσο εξελίσσεται ο αγώνας για την ανεξαρτησία, που συμπίπτει με την ενότητα της Έκθεσης «Από την απομόνωση στη Γενεύη, Κυβερνήτης της Ελλάδος, 1822-1827», ο Καποδίστριας παρακολουθεί με ανησυχία τις εξελίξεις και μετέχει σε φιλελληνικές δράσεις. Η εκλογή του από την Γ΄ Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας ως Κυβερνήτη της Ελλάδας αλλάζει οριστικά την πορεία της ζωής του και σφραγίζει τη νεότερη ελληνική ιστορία. Είναι αναμενόμενο ότι η ενότητα «Κυβερνήτης της Ελλάδος, 1828-1831» αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της Έκθεσης και περιλαμβάνει το μεγαλύτερο πλήθος εκθεμάτων. Εδώ δεν αποτυπώνεται τόσο η βιογραφία του Καποδίστρια όσο η συναρπαστική θεμελίωση και οργάνωση από το μηδέν ενός σύγχρονου κράτους. Πάνω στα ερείπια ενός επταετούς πολέμου, ο οποίος συνεχιζόταν εξάλλου, και υπό συνθήκες αβεβαιότητας ακόμη και για τα σύνορα της χώρας, το έργο της κρατικής συγκρότησης μοιάζει πραγματικά τιτάνιο. Η Έκθεση προσφέρει έναν εξαιρετικό πλούτο εγγράφων καταναμημένων κατά τομείς της διοίκησης, που δείχνουν με ανάργεια τη λεπτομέρεια των σχεδιασμών και τις κρατικές πολιτικές που ακολούθησε ο Καποδίστριας. Σχέδια για κατασκευή αλληλοδιδασκτικών σχολείων, μετάλλια για τη βράβευση μαθητών για τις επιδόσεις τους, εκδόσεις για σχολική χρήση, εγχύλιοι, αλληλογραφία, εγγραφές μαθητών και έντυπα με συμπληρωμένα στοιχεία για τη λειτουργία των σχολείων δίνουν μια εικόνα για τη συντονισμένη και συγκεντρωτική οργάνωση της εκπαίδευσης. Με αντίστοιχα τεκμήρια καλύπτονται οι τομείς της οικονομίας, της υγείας, της πολεοδομίας και της ανοικοδόμησης των πόλεων, της δικαιοσύνης, του

στρατού, του Τύπου κ.ά. Διακριτή υποεπένδυση συγκροτείται για τις σχέσεις του Καποδίστρια με τις τρεις προστάτιδες δυνάμεις, ώστε να θιγούν τα ζητήματα των εχθρικών του σχέσεων με την Αγγλία και του κατά πόσο ο Κυβερνήτης ακολουθούσε τυφλά τη ρωσική πολιτική, όπως τον κατηγορούσαν.

Οι τελευταίες υποεπένδυτες αναφέρονται στην αντιπολίτευση εναντίον του Καποδίστρια και στη δολοφονία του. Προφανής στόχος αυτού του τμήματος της Έκθεσης είναι να ερμηνευτούν οι αντιδράσεις εναντίον του Καποδίστρια από τις διάφορες κοινωνικές και πολιτικές ομάδες (οι Μαυρομιχαλάιοι, οι Κουντουριώτες, ο Θεόκλητος Φαρμακίδης, ο Αδ. Κοραής κ.ά.) αλλά και τα δικά του κίνητρα στην εφαρμογή αυταρχικών πολιτικών. Με σειρά τεκμηρίων, αποκαλύπτεται η κλιμάκωση της κρίσης με εξεγέρσεις στη Μάνη και την Ύδρα και τα γεγονότα του Πόρου ενώ εντοπίζεται η ιδέα της δολοφονίας να διατυπώνεται σε αντιπολιτευτικό ανώνυμο κείμενο. Η αδιάλλακτη στάση του Καποδίστρια και η αποτυχία των πρωτοβουλιών συμφιλίωσης οδήγησε στη δολοφονία του Κυβερνήτη στις 27 Σεπτεμβρίου 1831 από τον Κωνσταντίνο και τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη. Πολύ περισσότερο από τα ίδια τα τεκμήρια, η Εισαγωγή στη συγκεκριμένη υποεπένδυση διευκρινίζει ότι η δολοφονία «δεν φαίνεται να ήταν αποτέλεσμα ευρύτερης συνωμοσίας, στην οποία διευθυντικό ρόλο είχαν οι ξένοι παράγοντες ή η ηγεσία της αντιπολίτευσης στην Ύδρα, αλλά το τελευταίο όπλο που διέθεταν τα πιο παραδοσιακά στοιχεία της ελληνικής κοινωνίας για να υπερασπίσουν την άμεσα απειλούμενη κοινωνική τους υπόσταση».

Καινοτομία της Έκθεσης αποτελεί η ενότητα «Ο Καποδίστριας μετά τον Καποδίστρια» που πραγματεύεται τις τύχες του μετά τον θάνατό του και τη θέση του στη δημόσια μνήμη και ιστορία. Λόγω του διχασμού σε υποστηρικτές και αντιπάλους του, που άγγιξε τα όρια ενός εμφυλίου πολέμου, του τραγικού του τέλους και της επιβίωσης της μνήμης του μέσα στις πολιτικές συγκρούσεις της οθωνικής περιόδου, ο Καποδίστριας υπήρξε μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα για την οποία γράφτηκαν ύμνοι και λίβελλοι, προβλήθηκε ως πρότυπο ηγέτη αλλά και επικρίθηκε ως αυταρχικός δικτάτορας. Η ενότητα αυτή της Έκθεσης περιλαμβάνει μια μεγάλη ποικιλία τεκμηρίων, από ιστορικά και λογοτεχνικά έργα, επιμνημόσυνους λόγους και εκδόσεις της αλληλογραφίας του μέχρι έργα τέχνης, γραμματόσημα και αντικείμενα καθημερινής χρήσης με τη μορφή του. Τα εκθέματα επιβεβαιώνουν τις διαφορετικές προσλήψεις του Καποδίστρια ανάλογα με την εκάστοτε πολιτική συγκυρία και τη συνεχή του επικαιρότητα είτε με θετικό είτε με αρνητικό πρόσημο. Κυρίως όμως

δείχνουν ότι παράλληλα με τις ιδεολογικές χρήσεις του παραδείγματός του, η νηφάλια ιστορική έρευνα κρατά αποστάσεις τόσο από την αγιογραφία όσο και από τη δαιμονοποίηση και επιχειρεί να υπερβεί τη διχασμένη μνήμη του για να προσφέρει ερμηνεία και κατανόηση μιας ισχυρής προσωπικότητας και μιας ταραγμένης ιστορικής περιόδου. Η Έκθεση που διοργάνωσε η Βουλή των Ελλήνων αποτελεί πρότυπο προς αυτή την κατεύθυνση και μπορεί να λειτουργήσει παραδειγματικά για παρόμοιες εκθέσεις στο μέλλον.